

Szirmai Éva

SZTE Juhász Gyula Pedagógusképző Kar
ORCID:0000-0002-6632-5815

A Kossuth-díj mint esztétikai tárgy

Gondolattöredékek értékről, politikáról

Absztrakt

A jelen esszében vázolt gondolattöredékek mindegyike kötődik Újvári Edithez, az ünnepelthez; azokhoz a folyamatokhoz, amelyeknek közösen voltunk részesei; a tudományterületekhez, amelyekre ugyan máshonnan, más utakon érkeztünk, de együttműködésünket ez nem befolyásolta; a közéleti kérdésekhez, amelyekről hasonlóan gondolkodtunk, és ki-ki vérmérséklete, stílusa szerint adott hangot a gondolatainak. „Mindezt majd megírom még pontosabban is”¹.

Kulcsszavak: állami kitüntetés, magas- és tömegkultúra, kultúrpolitika,

Abstract

The Kossuth Prize as an aesthetic object
Fragments of thought on values, politics

The thought fragments outlined in this essay are all connected to the celebrated, Edit Újvári; to the processes we were involved in together; to the disciplines we arrived to from different places, but our collaboration was not affected by this; to the public issues we thought alike, each of us giving voice to our thoughts according to our temperament and style. "Some day I'll write about all of this in more detail".

Keywords: state award, high and mass culture, cultural policy

Díjak és díjazottak

Az államnak az ég adta világon semmi keresnivalója nincs ott, ahol művészeti-esztétikai teljesítményekről esik szó. Tudniillik az államnak (beleértve sajnos a miniszterelnököt is) nincs ízlése, nincs művészeti vénája, ne is legyen, s ha mégis volna, az tekintések szigorúan magánügynek.

(Gábor 2023)

2004. november 26-án a Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Tanárképző Főiskolai Karának Alkalmazott Nyelvészeti Tanszéke és a Magyar Tudományos Akadémia Szegedi Akadémiai Bizottságának Nyelv- és Irodalomtudományi Szakbizottsága rendezésében, Tóth Szergej (1955–2023) szervezésében zajlott a kar első hatalom-konferenciája². Az előadók egyike³ meglehetősen élesen adott hangot felháborodásának amiatt, hogy az általa pop-zeneinek nevezett

¹ Esterházy Péter *A szív segédigéi*. Annak belátása, hogy el kell távolodni a tárgytól ahhoz, hogy a maga teljességében megmutassuk – legyen az az édesanya halála, egy ellentmondásos kapcsolat, események, történések, konfliktusok és harmonikus együttműködés.

² Azért első, mert 10 évvel később, akkor már a Jel-Kép-Tér Munkacsoport – Szirmai Éva, Tóth Szergej, Újvári Edit – szervezett *A hatalom jelei, képei és terei* címmel, hasonló tematikával és koncepcióval (szemiotikai nézőpont érvényesítése a legkülönbözőbb tudományterületeken) konferenciát. Az előadások szerkesztett anyaga: Szirmai et al. 2018.

³ Mivel a konferenciakötetbe (Tóth 2016) nem került be az előadás írásos változata, pusztán az emlékeimre hagyatkozva nem tartanám ildomosnak megnevezni az előadót.

előadók kapják meg a legnagyobb állami és zenei díjakat. Feltehetően Presser Gáborra gondolt, aki 2003-ban kapott Kossuth-díjat, de felháborodása tárgya lehetett volna Koncz Zsuzsa (Liszt Ferenc-díj 1977, Kossuth-díj 2008), Bródy János (Liszt Ferenc-díj 1996; Kossuth-díj 2000 – az Illés együttes tagjaival megosztva), Zorán (Liszt Ferenc-díj 1982; Kossuth-díj 2006), vagy akár Presser Erkel Ferenc-díja is (1977). Túl azon, hogy az az arisztokratikus szemléletmód, amellyel a (zenei) kultúrára tekintett a kollégánk, az a fogalmi tisztázatlanság (a felsoroltak egyike sem sorolható a hagyományos értelemben vett populáris kultúra alkotói közé), amely kirohanását megalapozta, legalábbis megkérdőjelezhető eredményre vezet, sokkal lényegesebb kérdéseket is felvet. Mi a funkciója az állam által adományozott díjaknak? Morális és esztétikai értéket, ideológiai elkötelezettséget, a mindenkori hatalom iránti lojalitást jutalmaznak-e?

A magyar állami kitüntetések rendszerében sajátosan keverednek az alapítás és adományozás szempontjai és feltételei – a Magyar Corvin-lánc (az 1930-ban, Horthy által létrehozott kitüntetés 2001⁴-es újraalapítása) mellett a 2011. évi CCII. törvény rendelkezik a legmagasabb elismerésekről. És bár van közöttük néhány, amely sajátos világgépet tükröz, a Kossuth-díj – minden ellentmondásossága ellenére, mely 1948 óta kíséri, még mindig a legnagyobb presztízsűek egyike (Bolvári-Takács 2011; Darvas et al. 1988; Gyuricza et al. 2008; T. Molnár 2017). Sajátos módon a körülötte zajló viták és botrányok a rendszerváltás után éleződtek ki különösen. Addig, amíg a Rákosi- és Kádár-korszakban mind az adományozók, mind a kitüntetettek számára nyilvánvaló volt, hogy – mint ahogy Andics Erzsébet az egyes művészeti ágak képviselőinek elismerésére alapított (József Attila-, Munkácsi Mihály-, Erkel Ferenc-, Liszt Ferenc-díjak) kitüntetések parlamenti vitájában kifejtette, „a tudományhoz és művészethez való viszony igenis politikum, amennyiben a kezdeményezés a haladó politika, a haladó tudomány és a haladó művészet szövetségéről tanúskodik. Kifejezi azt az igazságot, hogy haladó politika nem lehetséges a tudomány és művészet nélkül, és fordítva: a haladó tudomány és művészet csak a politikai szabadság keretei között működhet” (idézi Bolvári-Takács 2011: 71). Az elismerési rendszer nem feltétlenül az alkotói kvalitások, esztétikai teljesítmények elismerését, sokkal inkább a „rendszerhű művészértelmiségi réteg megerősítését szolgálták. Az aktus tehát kettős legitimitációt rejtett: miközben értékelték a díjazottat, megerősítették az adományozót. Nem csupán a művészi teljesítmények elismeréséről volt szó, hanem ezek rendszerbe foglalásáról” (Bolvári-Takács 2011: 69).

Bolvári-Takács e korszak művészeti élete legfőbb vonásainak azt tartja, hogy abszolutizálja a szocialista realizmust, a művészet propagandafunkciót kap, tudatosan és tervszerűen átpolitizálják, központosítják az intézményrendszert, államilag szabályozzák a művészeti elismeréseket. (Az aktualizálás vádjának elkerülése végett ennek további értelmezésébe most nem bonyolodom bele. Egyetlen szempontot jelzek csak: munkajogi értelemben a Kossuth-díj a tudományos fokozatokkal volt egyenértékű, még a 2005. évi CXXXIX. tv. értelmében is. Mint ahogy az olimpiai bajnokság a sportolóknál...).

„Mindezt majd megírom még pontosabban is” (E.P.).

Ízlés és politika

Az jutott most eszembe, hogy például a Kossuth-díj, az nemde ezer sebből vérzik, hihetetlen listát lehetne a röhejes Kossuth-díjakból összeállítani, és mégis maradt a díjnak presztízse.

Esterházy Péter (Kossuth-díj, 1996)
in Váradi 2007: 63

Míg a rendszerváltás előtt a Kossuth-díj explicit funkciója a rendszerhű művészértelmiség „előállítás”, a művészet „megszelídítése” (Bolvári-Takács 2011) volt, impliciten tartalmazta a hatalomnak azt az elvárását is, hogy ideológiailag megfelelő, a tömegigényt kiszolgáló – értsd: mindenki számára érthető – művészeti produktumokat hozzon létre. A szovjet minta, a diktatúra

⁴ A 2002-es kormányváltást követően a Corvin-láncot egészen 2012-ig nem adták át.

tömegkultúra felfogása a szocialista realizmus esztétikai doktrínájában érhető tetten (Szirmai 2023). Ugyanakkor az aczéli kultúrpolitika (ellentétben a Lunacsarszkij, Zsdanov, sőt, Lenin és Sztálin nevével fémjelzettel) engedékenyebbnek bizonyult az esztétikai értékek tekintetében, az „aki nincs ellenünk, velünk van”-elv jegyében el- és befogadta azokat az alkotókat is, akik nem feltétlenül a szocreál módszereit követték, és nem azonosultak azzal az ideológiával, amely azt megalapozta. A Kossuth-díj esetében így – ugyan még mindig nem esztétikai értékek mentén – az „egy innen, egy onnan” elvet igyekeztek érvényesíteni.

A rendszerváltás után a „nemzeti” és „balliberális”⁵ oldal kitüntetés-politikájában ez az elv megszűnni látszott: voltak ugyan korszakok, amikor igyekeztek folytatni a Kádár-korszak hagyományait, de ez inkább botrányokba torkollott (Kozár 2021), mint célravezető lett volna. És bár a törvényhozás folyamatosan igyekezett legitimálni az állami és művészeti díjak odaítélésének folyamatát, ez nem járt sikerrel. Így egyáltalán nem véletlen, hogy „civil” kezdeményezésekkel igyekeztek a politikai befolyást érvényteleníteni. Jellegetes példája volt ennek a Balogh Gyula vállalkozó és Földvály György által alapított Alternatív Kossuth-díj. Alapítói szerint megengedhetetlen, hogy a politika ilyen „rettenetesen” befolyásolja a művészeti díjakat, ezért arra van szükség, hogy ne a politikai hovatartozás, hanem az életmű művészi értéke alapján válasszák ki a díjazottakat. Az Alternatív Magyar Művészeti Díj Alapítvány Kuratóriuma tagjainak névsora (Gyurkovics Tibor író, az alapítvány elnöke, Jankovics Marcell filmrendező, Makovecz Imre építész, Melocco Miklós szobrászművész valamint Schrammel Imre keramikus) önmagában is kijelöl egy politikai oldalhoz tartozást, de még ennél is beszédesebb, hogy mikor adták át (és mikor nem) az állami Kossuth-díjért kapható mindenkori honoráriumnál 1 Ft-tal magasabb összegű kitüntetést: az Alapítványt ugyan csak 1997. április 3-án jegyezte be a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Bíróság, de 1996-tól három alkalommal, azután 2003-tól további 8 alkalommal. A közbenső években az alapítók szerint azért nem volt szükség a díjazásra, mert olyan kormány állt az ország élén, amely megpróbálja azokat a művészeket értékelni, akik megérdemlik azt. A Wikipedia ugyan a 2011 és 2021 közötti időszakra is jelzi, hogy nem osztották ki az alternatív Kossuth-díjat, de ez esetben téved: 2015-ben az Alapítványt bejegyző Bíróság hivatalból elrendelte a civil szervezet nyilvántartásból való törlését, „tekintettel arra, hogy a civil szervezet céljának megvalósítása lehetetlenné vált és a cél módosítására, alapítvánnyal való egyesülésére nincs mód”⁶.

A másik – nem sokkal eredményesebb kísérlet – az átpolitizált állami díj kiváltására a Prima Primissima, amelyet Demján Sándor alapított 2002-ben, saját forrásaiból. A művészeti ágak kiválóságai mellett jutalmazza a tudomány, oktatás és köznevelés, sajtó, népművészet és közművelődés, és – 2016 óta – a sport kiválóságait is (Várad 2007). 2013 óta a kuratórium egyik tagja, Csányi Sándor kezdeményezésére az OTP Bank gondozza és finanszírozza. Küldetése azonban nem változott, Demján, az alapító a következőképpen foglalta össze: „a politika a maga holdudvarába bekényszerítette az értelmiséget, a sajtót, és ennek következtében az egész kultúra állami emlőn csüngött. Nagyon ritka eset volt, hogy a Kossuth-díjat olyan is megkapta, aki nem épp az adott kormányt adó párt holdudvarához tartozott, vagy akiről az hírlett, hogy a másik oldal mellett tette le a voksát. Ez tarthatatlan helyzet volt, mert az értelmiség és a művészet függetlensége egy ország számára elengedhetetlen. (...) Nem állítom, hogy a mindenkori államnak nem kell értékelnie a legjobbakat, csak nem a politikai elfogultságok alapján. Nekünk, vállalkozóknak arra kell gondolnunk, hogy a nemzeti kultúra fenntartása érdekében alapvető kötelességünk adakozni. Méghozzá úgy, hogy a kultúra szereplőinek megbecsülése független legyen a politikától. Ezért aztán a döntések olyan testületek javaslatára születnek, amelyekben kiegyensúlyozottan megtalálhatóak a különféle politikai nézetek” (Demján 2007: 60, in Várad 2007). A szándék bár nemes, de még az érintetteknek is vannak fenntartásai vele kapcsolatban. Sárközi Tamás, a társadalmi tanácsadó testület tagja például úgy látja, hogy a kifejezett pártpolitika egyáltalán nem játszik szerepet a döntéseknél, „de az egyet ide, egyet oda még mindig érezhető” (Sárközi 2007: 67, in Várad 2007). Ugyanakkor – mondja ő – a tudósok

⁵ Ezeket a fogalmakat, minden esetlegességük ellenére, jobb híján használom, mert egyszerre idézik fel a két oldal politikai identitásának jellemző jegyeit, és kellően általánosak ahhoz, hogy részletekbe menő értelmezésükbe kellene bonyolódnom.

⁶ A Nyiregyházi Törvényszék 24.Pk.60.056/1997/39. sz. Végzése. http://documents.birosag.hu/sites/default/files/allomanyok/civ_eljarasok/60.056_1997_40._jogerosito_vegzes.pdf Utolsó letöltés: 2023. 08. 15.

és a művészek között nincsenek túl sokan, akiket egyértelműen be lehet sorolni valamelyik politikai táborba. Rényi András esztéta szerint a díj azt sugallja, hogy a kultúra egy lövészhez hasonló vetélkedés volna (gondoljunk a Prima Primaissima logójára, amely Kincsemet, a legyőzhetetlen versenylovat ábrázolja), pedig – idézi Lukácsot – „a művészetben az esztétikai szféra plurális jellege érvényesül, vagyis az, hogy lehet választani, de objektív sorrendet nem lehet felállítani a különféle értékek között” (Rényi 2007:68, in Váradi 2007)⁷. Esterházy Péter (2006-ban az irodalmi kategória győztese) nem tulajdonít különösebb jelentőséget a díjnak – és általában a díjaknak. A munkának, annak igen: „ars poeticaként nem jutottam többre, mint hogy dolgozni kell. S a haza fényre derül. Vagy nem. De ha nem végzi el ki-ki a munkáját, akkor biztos nem derül. Ez volt az eszmei mondanivaló” (Esterházy 2006: 65, in Váradi 2007).

Sokkal kisebb jelentőségű (és kevesebb pénzbeli támogatással járó) művészeti díjként érdemes megemlékeznünk az Erzsébet-díjról, elsősorban azért, mert mind odaítélésében, mind „filozófiájában” jellemző példája a kulturális relativizmusnak. Spéter Erzsébet, az Amerikából hazatért mecénás 1987 és 1994 között a hazai színházi élet kiemelkedő teljesítményeit kívánta jutalmazni (nem túl nagy összeggel, egy 200 000 dolláros bankbetét kamataival, amelyet évente 5-10 művész között osztottak meg). Spéter a következőképpen értelmezte az általa alapított díj fő mondanivalóját: „szeretnék valamit kihangsúlyozottan elmondani, amit tengeren innen és tengeren túlról is szeretném, ha hallanák. Az Erzsébet-díj, akárcsak az olimpia: politikamentes. Se nem jobboldali, se nem baloldali, sem középutas. Magyar”⁸. A díjazottakat a kuratórium javaslata alapján közönségzavazással választották ki, és névsorukból jól érzékelhető az a tendencia, hogy elsősorban a populáris kultúra „képernyős” arcai arattak, viszont feltűntek a művészeti élet alkotói is, akiktől – megítélésem szerint – távol állt a Spéter nevével fémjelzett értékrend. Mindenesetre nem fordult elő túl gyakran, hogy valaki visszautasította volna a díjat – mint Garas Dezső tette. Sokakban visszatetszést keltett azonban, hogy az alapító előírta, hogy nagyszabású gálaműsor keretében kell kiosztani a díjakat, amelyet a Magyar Televízió élőben közvetített (1990-ben pl. a Szegedi Nemzeti Színházból, Bodrogi Gyula rendezésében), és amelyen évről-évre elhangzott egy, az alapítónak hozsannázó kórusmű. A szocializmus utolsó éveiben, amikor a kulturális mecénatúra és az állami művészettámogatás tisztázatlan körülmények között élt együtt, legalábbis furcsa volt az állami televíziózás szerepvállalása a Spéter-kultuszban.

2023-ban különösen éles vitákat váltott ki a díjazottak listája, és újra, mint már annyiszor, felmerült a díj megújításának ötlete. Kifejezetten megfontolandónak tartom ezzel kapcsolatban Gábor György (2023) véleményét. Szerinte azok, akik sürgetik az odaítélés megreformálásának mechanizmusát, „azt gondolják, hogy művészi teljesítményről az állam hivatott kimondani a verdiktet (...). Pedig jó ideje már semmi valóságos, irodalmi, művészeti értéke nincs ennek a kitűzőnek, csak billogként funkcionál, s eligazítja az érdeklődőket, ki tartozik a klientúrához, s ki nem. És bárki kerüljön kormányra az elkövetkezőkben, így is marad ez mindaddig, amíg ennek a politikai esztrádműsornak véget nem vet végre valaki. Egyszer és mindenkorra” (Gábor 2023).

„Mindezt majd megírom még pontosabban is” (E.P.).

Ízlések és... díjak

Húsz éve foglalkozom Caravaggióval és utóéletével, beleértve posztmodern reneszánszát Csernustól Jarmanig és tovább, írtam is a témában ezt-azt. És akkor kiderül, hogy egy magyar festőnek, bizonyos Kisléghi Nagy Ádámnak, aki ilyeneket fest és ma KOSSUTH-DÍJAT kapott, máig a nevét se hallottam. Vissza kell adnom a diplomámat.

⁷ Rényi András erre az interjúra hivatkozva egy Facebook-bejegyzésben kijelenti: 2023-ban is fenntartja a Kossuth-díjra és -díjasokra vonatkozó véleményét.

⁸ <https://www.youtube.com/watch?v=2onLpCov3fY&t=75s> Utolsó letöltés: 2023. 08. 10.

Rényi András⁹ Facebook-bejegyzése, 2019. március 15.

Korántsem vagyok biztos benne, hogy a következőkben „elemzendő” három alkotói életút érdemes egyáltalán az említésre – vagy éppen nem lehetne-e hasonló, ellentmondásosan kitüntetettek sorát idecítálni, két szempontból mégis jellemzőnek és ezért fontosnak tartom a következőket. Mindhárom arról szól ugyanis, hogy mit honorál a hatalom az állami díjjal. Azt már csak zárójelben teszem hozzá, hogy mindhárom alkotó (a festő, a szobrász és a költő) kitüntetése körül a legnagyobb viták a Facebookon zajlottak: a napisajtó és a művészeti portálok nem tudtak lépést tartani azzal a kommentzővel, amelyben hozzáértők (hivatásos művészettörténészek, esztéták) és a „nép hangja” találkozott. 2023-ban például a költő kapcsán megszólaltak pályatársak (Kukorelly), irodalomtörténészek, esztéták (Radnóti Sándor), a határon túli magyarság képviselői, de bloggerek is. Utóbbira (mind a sokak által képviselt vélemény, mind a stílus tekintetében) jó példa a következő blogbejegyzés: „Orbán János Dénes lassan húsz éve égett ki, azóta főleg őrzöng. Havi kétmillió+áfáért szidja a liberálbolshevikokat, fontos színdarabokat ír amelyekről nem tud senki. Huszonöt-harminc éve meg ő volt az erdélyi Térey János. Aztán sikerült egy orbitális szarháziává válnia, és végre meg is kapta az áhított Kossuth-díjat”¹⁰. Ennél sokkal szofisztikáltabban vázolja fel a költő pályaképét Urfi Péter (2016) és Párászka Boróka (2023), de a lényegre tekintve ugyanazt mondják: egy esztétikailag értékelhető munkásságát sutba dobó, a határontúliként induló, de a magyar közéletben aktív szerepet játszó személyekhez fűződő kapcsolatait profi módon kihasználó figura aktív szerepet vállal az uralkodó ideológia intézményrendszerének, (íróakadémiájának hallgatóiból verbuvált) utánpótlásának megteremtésében. Demeter Szilárd után költőnk is az intézményrendszer részévé vált, az uralkodó ideológia mentén választja ki a támogatandó (tűrt? tiltott?) alkotókat. A Kossuth-díjat is ezért kapta¹¹.

Szobrászunk – bár több mint 40 köztéri szobor alkotójaként 1988 óta ismert – 2014-ben került a figyelem középpontjába, amikor német megszállás áldozatai emlékművének első vázlatai megjelentek. Azok, akik tiltakoztak a szobor felállítása ellen, egyértelműen a hatalmi emlékeztetpolitika reprezentánsaként értékelték. És – mint költőnk esetében is érzékelhető volt – nem kifejezetten az esztétikai megítélhetőség, mint inkább az ideológiai elköteleződés vált a diskurzus lényegi elemévé. Ugyanakkor maga a művész – némiképp válaszul az őt ért vádakra – kemény politikai pamfletben értékeli (Párkányi Raab 2014) a hazai művészeti életet, és annak – általa feltételezett – urait: „Néhány évtizedenként a 'trendet' meg kell újítani, hogy a művészetet és művészeket kézben tartó üzletemberek az érdeklődést fenn tudják tartani. Ők a közvetítőszerepet betöltő művészettörténészeikkel az elmúlt évtizedekben a mélypontra jutottak. Ideológiájuk a semmi művészete lett, és a művészet halálát hirdetik. Művészeik nem hoznak létre életműveket; előadásokat tartanak, díjakra, ösztöndíjakra, státuszokra hajtanak”. Ennek a szövegnek a legfontosabb téziszmondatait egy 2021-es interjúban (Varga 2021) is megismétli, de a következtetéseiben még tovább megy, igyekszik összebékíteni az ideológiai alapon címkéző, liberális elnyomást és a tényt, hogy egyike a legfoglalkoztatottabb művészeknek¹². A művészetben a figurális és a nonfiguratív – illetve inkább az olyan elméleti irányzatok, „mint a konceptuális művészet” – között érzékeli a szakadékot, utóbbi legjellegzetesebb vonásának azt tartja, hogy „már nem a tárgy létrehozása a lényeg, hanem a mellé fűzhető verbálisan megfogalmazott ideológia”, a globális világ ideológiája. Azt állítja, hogy az „épelméjű és józan gondolkodású” emberek kifordulnak a kiállítótermekből – miközben a rendszerváltozás óta eltelt 25 év kitermelt egy olyan generációt, ahol túlképzés volt művészekben és művészettörténészekben (SIC!). Ezzel a gondolatmenettel talán csak egyetlen (nem, sokkal több!) gond van: a szobrászunk által

⁹ Rényi András (1953) művészettörténész, esztéta

¹⁰ <https://www.orulunkvincent.hu/ojd-esete-a-jolannal> Utolsó letöltés: 2023. 08. 10.

¹¹ Orbán János Dénes (2023) „Magyarország számára kivételesen értékes művészi pályafutása során a kortárs magyar irodalmat egyedi stílusú, formailag és nyelviileg is bravúros költeményeivel, prózáival és drámáival gazdagító írásművészete, valamint példaadó irodalomszervező és tehetséggondozó tevékenysége elismeréseként”.

¹² Párkányi Raab László (2021) „Magyarország számára kivételesen értékes, a klasszikus európai, illetve a legnemesebb nemzeti hagyományokat innovatív látásmóddal ötvöző művészi pályafutása, finoman megmunkált kispasztikákat, látványos kiállítótermi kompozíciókat és monumentális köztéri szobrokat is magába foglaló alkotóművészete elismeréseként”

figuratívnak nevezett köztéri szobrászat nem egyszerűen a hagyományokat innovatív látásmóddal ötvöző alkotásmód, sokkal inkább az, amit Mélyi (2008) Margócsy nyomán a kortárs alkotóművészet egyik legjellegzetesebb vonásának tart, az „irodalmi-elbeszélő” jelleg, amelyet egy leegyszerűsített múlttal való azonosulásra használ fel. Szobrászunk megszállási emlékműve – mint köztéri szobrai közül még jó néhány – egy ugyanilyen lebutított emlékezet lenyomata, amely kénytelen egyszerűsíteni és elbeszélni, kontextus és történelmi háttér nélkül befogadhatóvá, nem pedig értelmezhetővé tenni. A (feltétel nélküli) be/elfogadás és az értelmezés közötti különbség határozza meg számomra a tömegkultúra fogalmát (Szirmai 2017; 2023), amelynek az állam által kultivált formája éppen az autonóm művészet lényegét kérdőjelezi meg.

Azt terveztem, hogy az ünnepelt által mesteri szinten művelt szemiotikai, ikonográfiai elemzés (Újvári 2015) módszertani elveit felhasználva kísérlem meg értelmezni festőművésznünk 2023-ban különös figyelmet kapott alkotását¹³.

1. kép Kisléghi Nagy Ádám: *Sacra conversazione, szent beszélgetés*
Fotó: Bruzák Noémi (MTI)

¹³ *Sacra conversazione, szent beszélgetés* – 2023 januárjában adták át a Karmelita egykori templomában, ma Beethoven-teremben a monumentális, 17 négyzetméteres, 5,6 méter magasfestményt, amelyen 37 figura, angyalok és szentek láthatók (1. kép).

Becsületesen utánaolvastam a középkori tematikai és a reneszánsz kompozicionális előzményeire épülő sacra conversatio ikonográfiai hagyományainak, magyarországi megjelenéseinek (Eörsi 2009; Békés 2011; Zászkaliczky 2012; Kerny 2018; Balázs é.n.; stb.), de a legismertebb példák (2., 3. és 4. kép) sem segítettek annak megértésében, hogy mitől válik ez az ábrázolásmód, témaválasztás, a feldolgozás Caravaggiora ütő (!) módja jelentővé/jelentőssé a 21. században.

2. kép Fra Angelico *Sacra Conversazione* (1443 körül)
San Marco Múzeum, Firenze (Wikimedia)

3. kép Piero della Francesca (1472-74)
Pinacoteca Brera (Wikimedia)

4. kép Botticelli *Sacra conversazione* (1470-72)
Uffizi, Firenze (Wikimedia)

A négy kép egymás mellett talán magyarázza, hogy miért nem látom értelmét a részletes elemzésnek. A téma ennyire profán átértelmezése, az ikonológiai zűrzavar, a képen szereplők azonosítása számomra megoldhatatlan feladatnak tűnt („vissza kell adnom a diplomámat”). Szerencsére az @®©, amelynek közéleti plakátpályázata nyertes műveitől egyáltalán nem idegen a művészeti alkotások tabudöntögető átdolgozása, Facebook-oldalán megosztotta az ominózus műalkotást, és teret adott a kollektív bölcsesség és közizlés kibontakozásának¹⁴:

- Ha hívó lennék, biztos felháborodnék ezen a képen. Olyan, mintha a Jézust ábrázoló festmények paródiája akarna lenni. Annak is gyenge.
- Hát nem mondom beszédes kép lett! Nézegessék csak a beavatottak...úgysem tűnik fel nekik semmi sem.
- Milyen kedvesen érdeklődő áhítattal fordulnak a Soros ösztöndíjas tanulmányairól épp piros fürdőlepedőben beszámoló, fiatal Orbán Viktor felé!!!
- Azért örömmel látom, hogy az istenadta magyar nép is ott van a freskón. Még ha birka formájában is! 😊
- Érdekes, hogy már akkor is volt "T shirt " 😊 Lásd a fekete pólót aki úgy néz ki mint az a kis f.. sz akit 2006 ban kupán vágtek.
- A parókás meg tiszta oig 😊
- Ikonográfiailag viszont alaposan mellényúlt a festő, mert a Sacra Conversazione képtípus esetében Mária a gyermek Jézussal van ábrázolva, akit szentek és angyalok vesznek körül. És akik igazából sosem beszélgetnek úgy, ahogyan itt láthatjuk. Ugyanakkor viszonylag statikus a beállítás, ami a nézőt belső monológra, meditációra készíti. Persze, a legnagyobb művészek képesek megújítani egy-egy berögzült ikonográfiai hagyományt, de azt gondolom, hogy most nem ezzel állunk szemben.
- Jobb alsó szélén feszülettel a kezében egy jós... ő már előre tudta?
- "...festményével találkozhatnak a beavatottak..."...de le nem fényképezhetik, mert a koncertterembe bekapcsolt mobiltelefonnal nem léphetnek be a látogatók...
- Ebből az ARCból is (fiatalkori önarckép?) kettő van...
- Johann Sebastian mint időutazó....????

¹⁴ <https://www.facebook.com/ArcMagazin/posts/pfbid0Mjq3b7cRmPDSSYuv6GPMah7CK3iGYvLub-tCtzagbH7fgZTR3ymSD9yY29BjBf2gml> (betűhű idézetek) Utolsó letöltés: 2023. 08. 10.

- Keresztelő Szent János a levegőben ül ? 😊 J.S.Bach pedig döbbenetesen néz, mit is keres ő ott ? Ja ,hogya ez egy koncert terem? Akkor talán lehetett volna zenével kapcsolatos beszélgetést összeollózni!
- Gondolom, az "alkotó" különböző korok jeles embereit akarta összehozni. Sikerült? 😊
- Atya ég!!!!
- Férfi nő arány Itt is elég problémás
- Jé, Krisztusból kettő van? Rényi András, magyarázd ezt meg nekem légy szíves!
- Nekem is feltűnt. Isten bányája a keresztel (mindenképpen fordít neki vagy elnéz a feje fölött) és a Feltámadott Megváltó Máriával (mindenki feléje fordul).
- Balra hátul J. S. Bach.
- A csillár belóg a képbe vagy az is a kép része?
- A fekete pólós mögött meg Polt Péter.
- Ó Jézus dublóre, tehát a Megváltó nem halt meg....
- Érdekes egyveleg.
- én elmondom szívesen, Jézusra nem szabad rá nézni, aki őket nézi a halandók között, az bűnös. mindig az eget kell nézni, mert onnan érkezik a tudás, az információ, és a lélek tisztasága.
- Elhagyatva ...
- Ez a kép pont úgy néz ki mint Kolompáréknál a putriba.

Feltehetően festőnk is érezte, hogy segítenie kell a műértelmezésben, interjúk sorában próbált magyarázatot adni a nehezen átlátható, a hagyományostól jelentősen eltérő kompozícióra és a képen megjelenő 37 figurára (Kisléghi Nagy 2023). A kommentelők nem tévednek, valóban egyfajta időutazás részesei lehetnek a szemlélők, hiszen még egy kortársunk „Isten szolgája Marton Boldizsár, Marcell atya (1887–1966) karmelita szerzetesapja” is megjelenik Krisztus jobbán. Nincs azonban igazuk azoknak, akik a jelenkori politika szereplőit próbálják azonosítani a festményen ábrázolt figurákban, az igazi mecénások vagy donátorok (mint pl. a Medicek a reneszánsz alkotásokon) nem jelennek meg. Vagy nem ismerhetők fel. Vagy nincsenek is ilyenek. Mindenesetre művésznünk megszolgált a 2019-ben megkapott Kossuth-díjat .

„Mindezt majd megírom még pontosabban is” (E.P.)

Három példa, három laudáció, három egymástól gyökeresen eltérő életmű – és mégis van bennük valami közös: mindegy, hogy a központozított intézményrendszer kiépítésében nyújtott szolgálattal, a hivatalos emlékezetpolitika támogatásával vagy egyfajta kurzus kiszolgálásával – mindhárman olyan hatalmi érdekeknek igyekeznek megfelelni, amely a kultúráirányításon keresztül tömegigényeket szolgál ki, az egyértelműsített, esztétikailag nehezen vagy nem értékelhető szerzőket és műalkotásokat preferál egyetlen célt szem előtt tartva – a politikai önértéknek alárendelt tömegkultúra létrehozását. Pedig az igazi feladata az lenne, hogy „díjazza azt a tűzoltót, aki élete kockáztatásával kimentti az égő lakásból a mozgássérült nagymamát, vagy díjazza azt, aki találmányával, korszakos felismerésével vagy egyedülálló teljesítményével maradandót alkot, de maradjon csendben, ha az irodalom vagy egyéb művészet kerül szóba: mint hozzá nem értő laikus, illedelmesen álljon odébb mihamarabb” (Gábor 2023).

Irodalom

- Balázs D. (é. n.) Címek, nevek, jelképek... *Artmargók – művészeti széljegyzetek*.
<https://artmargok.wordpress.com/portfolio/10473> Utolsó letöltés: 2023. 08. 10.
- Békés E. (2011). *Galeotto Marzio De doctrina promiscua című művének eszmetörténeti vizsgálata*.
 Doktori értekezés, SZTE Irodalomtudományi Doktori Iskola.
- Bolvári-Takács G. (2011). *A művészet megszélesítése*. Gondolat Kiadó.
- Darvas Pné, Klement T., Terjék J. (szerk. 1988). *Kossuth-díjasok és Állami Díjasok almanachja 1948–1985*. Akadémiai Kiadó.
- Eörsi A. (2009). A szó elszáll, a kép megmarad. A Rolin-Madonna és a San Marco oltár. In: *Omnis creatura significans. Tanulmányok Prokopp Mária 70. születésnapjára*. Essays in honour of Mária Prokopp. Budapest, Centrart Egyesület, 2009, 165-169

- Gábor Gy. (2023). Hogyan csináljunk magunkból és szeretteinkből Kossuth-díjasokat? *Klubrádió.hu* június 25. <https://www.klubradio.hu/szabadsag-klub/gabor-gyorgy-hogyan-csinaljunk-magunkbol-es-szeretteinkbol-kossuth-dijasokat-136511> Utolsó letöltés: 2023. 08. 10.
- Gyuricza P., Mórítz R., Szalay A. (szerk. 2008). *Kossuth-, Állami és Széchenyi-díjasok 1948–2008*. I–II. kötet. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó.
- Kerny T. (2018). *Uralkodók, királyi szentek. Válogatott ikonográfiai és kultusztörténeti tanulmányok*. MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Művészettörténeti Intézet.
- Kisléghi Nagy Á. (2023). Szent beszélgetés – Kisléghi Nagy Ádám festménye a karmelita kolostorban. *Martinus* – a Szombathelyi Egyházmegye hivatalos honlapja. február 2. <https://www.martinus.hu/hirek/12322/szent-beszelgetes-kisleghy-nagy-adam-festmenye-a-karmelita-kolostorban> Utolsó letöltés: 2023. 08. 10.
- Kozár A. (2021). Botrányok a Kossuth-díj körül: elmaradt kézfogások, szélhámós telefonok, bizottsági lemondások. *Index*. <https://index.hu/kultur/2021/03/14/elmaradt-kezfogasok-szelhamos-telefonok-bizottsagi-lemondasok---botranyok-a-kossuth-dij-korul> Utolsó letöltés: 2023. 08. 10.
- Mélyi J. (2008). Lebutított emlékezet. *Mozgó Világ* 1. 63–70.
- Parászka B. (2023). Amikor díjjal alázzák a kisebbségi kultúrát. *Napunk*, március 24. <https://napunk.dennikn.sk/hu/3297476/amikor-dijjal-alazzak-a-kisebbségi-kulturát/> Utolsó letöltés: 2023. 08. 10.
- Párkányi Raab P. (2014). Magyar művészeti maffia. A világban a művészet irányított. *Magyar Hírlap*, szeptember 5. (frissítve 2019. márc. 31.) https://www.magyarhirlap.hu/velemen/Magyar_muveszeti_maffia Utolsó letöltés: 2023. 08. 10.
- Szirmai É. (2017). Érthető-e az egyértelmű? A multikulturális tömegkultúra jelei. In: Balázs G., Minya K. (szerk.). *Multikulturalitás. Kultúraköziség a tudományban, művészetekben, médiában, mindennapokban*. Magyar Szemiotikai Társaság, Budapest. 205–217.
- Szirmai É. (2023). „... eggya zutunk...” Egyes tömegműfajok retorikai és színpadi újraértelmezése (Böröcz – Pálincás – Szigeti: Éneklő fiatalok). *Közösségi Kapcsolódások* 1. 41–52. <https://doi.org/10.14232/kapocs.2023.1.41-52>
- Szirmai É., Tóth Sz., Újvári E. (2016 szerk.). *A hatalom jelei, képei, terei*. Szegedi Egyetemi Kiadó, Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó.
- T. Molnár G. (2017). Művészetpolitika és hatalmi reprezentáció a Kádár-korban. In: *Évkönyv. Tanulmánygyűjtemény*. Újvidéki Egyetem Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar 183–192.
- Tóth Sz. (2006 szerk.). *Hatalom interdiszciplináris megközelítésben*. Szegedi Egyetemi Kiadó, Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó: Szeged
- Újvári E. (2015). „Jelet hagyni” – *Vizuális alkotások és rítusok szemiotikai elemzése*. Jel-Kép-Tér sorozat 1. Szegedi Egyetemi Kiadó Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó.
- Urfi P. (2016). A szolgálatteljesítés művészete – Orbán János Dénes példamutató hozzáállásáról. *Magyar Narancs*, február 4. <https://magyarnarancs.hu/publicisztika/a-szolgalelkuseg-muveszete-97951> Utolsó letöltés: 2023. 08. 10.
- Váradai J. (2007). Öten a Prima Primissimáról avagy a haza fényre derül. Vagy sem. *Mozgó Világ* 1. 59–71). Az interjúalanyok: Demján Sándor díjalapító: A kultúra szereplőinek megbecsülése legyen független a politikától (59–63); Esterházy Péter, az irodalmi kategória 2006-os fődíjasa: A díjaknak örülök, egyéb, konstruktív gondolataim nincsenek róluk (63–65); Sárközy Tamás. a társadalmi tanácsadó testület tagja: Még mindig érezhető az egyet ide, egyet oda (66–67); Bálint András, a társadalmi tanácsadó testület tagja: Nincs olyan érzésem, hogy jaj, istenem, hogy tudok ebből hármat jelölni (67–68); Rényi András esztéta: Mintha a kultúra egy löversenyhez hasonló vetélkedés volna (68–71)
- Varga M. (2021). Párkányi Raab Péter: az új erők lebontják az európai kultúrát. *Vasárnap*, március 16. <https://vasarnap.hu/2021/03/16/parkanyi-raab-peter-interju/> Utolsó letöltés: 2023. 08. 10.
- Zászkalicky Zs. (2012). „Macula non est in te” Az Úr szolgálóleányától Magyarország Nagyasszonyáig: Mária-oszlopok Magyarországon. *Credo. evangélikus műhely: a Magyarországi Evangélikus Egyház folyóirata* 3-4. 66–82.